

Zihin Yetersizliği Olan Bireyler ve Eğitimleri

Süleyman ERİPEK

5. Baskı

Prof. Dr. Süleyman ERİPEK

ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLER VE EĞİTİMLERİ

ISBN 978-605-241-431-6

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2023, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Aralık 2019, Ankara

5. Baskı: Kasım 2023, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Prof. Dr. Süleyman ERİPEK

1949'da Yozgat Akdağmadeni'nde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamladı, 1970 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim ve Eğitim İdaresi, Ekonomisi ve Planlaması bölümlerinde lisans, daha sonra aynı Fakültenin Özel Eğitim Bölümünde 1977 yılında Yüksek Lisans ve 1980 yılında Doktora derecelerini aldı.

Lisans öğrenimini tamamladıktan sonra 1970-1976 yılları arasında çeşitli kurumlarda çalıştı. 1976 yılında, o tarihte Özel Eğitim Yüksek Lisans Programı öğrencisi olduğu Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Bölümüne Asistan olarak atandı. 1980 yılında Fakültenin İnceleme ve Araştırma Bursu ile sekiz ay süreyle Cambridge, İngiltere'ye gönderildi. 1982 yılında Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesine geçti. Fakültede 1989 yılında lisans düzeyinde eğitim veren ilk Özel Eğitim Bölümü kuruldu. Emekliye ayrıldığı 2011 yılına kadar 17 yıl bu Bölümün Başkanlığını yaptı.

1987 yılında Doçent, 1993 yılında Profesör ünvanlarını aldı.

2011-2014 yılları arasında Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve 2014-2018 yılları arasında Lefke Avrupa Üniversitesi Dr. Fazıl Küçük Eğitim Fakültesi zihin engelliler öğretmenliği bölümlerinde öğretim üyesi ve bölüm başkanı olarak çalıştı. 2019 yılında İstanbul Okan Üniversitesi Özel Eğitim Bölümünde kadrolu olarak çalışmaya başladı. Halen bu Bölümde Bölüm Başkanlığı görevinde bulunmaktadır.

Görev yaptığı üniversitelerin lisans ve lisansüstü programlarında Özel Eğitim, Zihinsel Yetersizliği Olan Bireyler ve Eğitimleri alanlarında dersler okuttu. Bu alanlarda yayımlanmış beşi ortak yazarlı dokuz kitabı ve çok sayıda makalesi vardır. Birçok uluslararası ve ulusal kongre ya da konferansa bildiri ile katıldı.

ÖN SÖZ

Zihin yetersizliği olan bireyler ve eğitimleri konusundaki bilimsel çalışmalar, dolayısıyla bu alandaki bilgi birikimi hızla artmaktadır. Buna paralel olarak Ülkemizde konuya ilişkin çalışmalarda ve yayınlarda önemli artışlar olmuştur. Ancak bu çalışma ve yayınların neredeyse tamamı, doğrudan bu çocukların eğitimi ya da öğretimi konularında yoğunlaşmaktadır. Konuyu tarihsel bir süreç içerisinde ele alan, bunun yanı sıra kavramsal ve politik boyutlarını kapsamlı bir biçimde irdeleyen sınırlı sayıda yayımlanmış çalışma bulunmaktadır. Benzer şekilde, zihin yetersizliğinin tanılamaya ya da sınıflamaya dayalı değerlendirilmesini, zihin yetersizliğinin risk etmenlerini ve bu konuda alınabilecek önlemleri, zihin yetersizliği olan bireylerin tipik özelliklerini ve eğitim durumlarını bir bütün olarak ele alan sınırlı sayıda yayın bulunmaktadır.

Bu gereksinimlerden hareket ederek 2005 yılında “Zeka Geriliği” kitabını yazdım. Bu kitabın ikinci basımı da yayımlandı. Ardından 2009 yılında, önceki kitaplarımda yararlandığım kaynakların son basımlarını inceleyerek ve bunlara yeni kaynaklar ekleyerek Zihin Yetersizliği Olan Bireyler ve Eğitimleri kitabını yazdım. Bu kitaba önceki kitaplarımda yer almayan “Zihin Yetersizliğinin Tarihi” ünitesini ekledim. Aynı yılın sonunda önemli bir gelişme oldu. Zihin yetersizliği alanında önde gelen bir kuruluş olan ve kitaplarımda çokça yararlandığım American Association on Intellectual and Developmental Disabilities-AAIDD (Amerikan Zihin ve Gelişimsel Yetersizlikler Birliği), Zihin Yetersizliği: Tanım, Sınıflandırma ve Destekler Sistemleri Yönergesini yayımladı. Bu Yönergeyi 2021 yılında yayımlanan diğer bir Yönerge izledi. Yönergelerde zihin yetersizliği kavramına getirilen ekolojik ve çok boyutlu bakış açısı, önceki yönergeler dikkate alındığında daha da geliştirilmiş, bu bağlamda bireyin işlevlerinin artırılmasında gereksinim duyulan olası destekler daha kapsamlı bir yapı içerisinde ele alınmıştı. Haliyle bu yeni bakış açısı ve bu doğrultuda yapılan açıklamalar, kitaplarımda yeni basımlarının planında ve içeriğinde bazı değişikliklere yol açtı.

Elinizdeki kitabın bu geliştirilmiş beşinci basımında, dört bölüm ve on dört üniteden oluşan bir önceki basımın ana planını büyük ölçüde korudum. Buna göre Birinci bölümün ilk ünitesinde zihin yetersizliğinin Dünyada ve Türkiye’deki tarihi kronolojik olarak açıklandı, devamında zihin yetersizliği terminolojisindeki ve tanımındaki gelişmelere, zihin yetersizliğinin çok boyutlu yapısına, sınıflandırılmasına ve yaygınlığına ilişkin üniteler yer aldı. Zihin yetersizliğinin tanılamaya dayalı değerlendirilmesini konu alan İkinci bölümde değerlendirmenin ölçütleri, zihin işlevleri ve uyumsal davranışların değerlendirilmesi ve değerlendirmede mesleki sorumluluklar ve klinik yargının rolü ayrı üniteler altında ele alındı. Üçün-

cü bölümde, çok etmenli bir yapıdan oluşan zihin yetersizliğinin risk etmenleri, biyotıbbi risk etmenleri ve sosyal, davranışsal ve eğitimsel risk etmenleri başlıkları altında açıklandı. Dördüncü ve son bölümde zihin yetersizliği olan bireylerin tipik özellikleri ve eğitimi yetersizliğin hafif ve ağır düzeylerde olması varsayımına dayalı olarak iki ayrı üniteye konu oldu.

Ünitelerde ele aldığım konuları kanita dayalı verileri esas alarak evrensel boyutlarda ele almaya özen gösterdim, yeri geldiğinde bu konularda Ülkemizdeki mevcut duruma ya da uygulamalara ilişkin bilgilere yer verdim ve yorumlarda bulundum.

Daha önceki basımlarda olduğu gibi Kitabımın bu beşinci basımın da yayına hazır duruma getirilmesinde birçok kimsenin doğrudan ve dolaylı katkıları oldu, hepsine teşekkür borçluyum. Aramızdan ayrılışından bu yana her yıl Anadolu Üniversitesinde andığımız Yahya Özsoy hocam, ne zaman çalışma masama otursam, zihnimin bir köşesinde, “iyi, daha iyi olsun.” deyip durdu hep. Okuyucular her bir yeni basımda güncellemeler, düzeltme ve eklemeler görecekler. Hocam, galiba bu beşinci basım daha iyi oldu.

Prof. Dr. Süleyman Eripek
İstanbul Okan Üniversitesi
Ekim 2023

İÇİNDEKİLER

Ön Söz..... v

I. BÖLÜM ZİHİN YETERSİZLİĞİNE GİRİŞ

1. ÜNİTE ZİHİN YETERSİZLİĞİNİN TARİHİ

Genel Tarihsel Bakış.....	4
İlk Çağlar: 1700 Öncesi	5
Alanın Doğması ve İlk Düş Kırıklığı: 1700-1890.....	8
Kurumlara Dayalı Yönelimler: 1890-1960	12
Hizmetlere Dayalı Yönelimler: 1960-1985.....	19
Desteklere Dayalı Yönelimler: 1985'den Günümüze	23
Türkiye'de Zihin Yetersizliğinin Tarihi	28
Osmanlı Devletinin Son Yılları: 1820-1920	28
Türkiye Cumhuriyetinin İlk Yılları: 1920-1950.....	31
İlk Adımlar: 1950-1980	32
1980'den Günümüze	36
Genel Bakış	43
Özet	45

2. ÜNİTE TERİMLER VE TANIMLAR

Terminoloji.....	48
Tanımlar.....	52
İlk Tanımlar.....	52
AAIDD Tanımları	53
1992 AAIDD Tanımı	54
2002, 2010 ve 2021 AAIDD Tanımları	56
AAIDD Tanımlarının Bileşenleri.....	58
Diğer Meslek Organizasyonlarının Tanımları.....	65
Türkiye'deki Durum	66
Özet	67

3. ÜNİTE**ZİHİN YETERSİZLİĞİNİN ÇOK BOYUTLU YAPISI**

İnsan İşlevlerinin Kavramsal Yapısı	70
Destekler	74
Özet	75

4. ÜNİTE**SINIFLANDIRMA**

Geleneksel Sınıflama Sistemleri.....	78
İlk Sınıflamalar	78
Zihinsel Yeteneklere Göre Sınıflama	80
Eğitimsel Sınıflama	82
Meslek Organizasyonlarının Yaptığı Sınıflandırmalar	83
ICD-10 Sınıflama Sistemi	83
DSM-5 Sınıflama Sistemi	85
AAIDD Çok Boyutlu Sınıflama Sistemi.....	85
Türkiye’de Yapılan Sınıflamalar.....	91
Eğitim Alanında	92
Sağlık ve Sosyal Hizmetler Alanlarında	94
Özet	95

5. ÜNİTE**YAYGINLIK**

Terminoloji.....	98
Yaygınlığı Etkileyen Etmenler.....	100
Benimsenen Tanım	100
Cinsiyet.....	101
Yaş.....	102
Toplumsal Değişkenler	103
Sosyopolitik Etmenler	104
Ağırlık Düzeylerine Göre Yaygınlık.....	104
Türkiye’de Zihin Yetersizliğinin Yaygınlığı.....	105
Özet	106

II. BÖLÜM TANILAMAYA DAYALI DEĞERLENDİRME

6. ÜNİTE

TANILAMAYA DAYALI DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ

Değerlendirmenin Ölçütleri	110
Amaca Uygunluk.....	110
Geçerlik	110
Fayda.....	111
Özet	112

7. ÜNİTE

ZİHİN İŞLEVLERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Zekanın Doğası.....	114
Tekil Bir Özellik Olarak Zeka	114
Çoklu Zeka.....	114
Çoklu Özellik Hiyerarşik Fenomeni	116
Zeka Bölümü (ZB).....	117
Zeka Testleri	119
Alfred Binet'in Etkileri	120
David Wechsler'in Etkileri	121
Diğer Etkiler.....	124
Uyarlamalar.....	124
Zekanın Ölçülmesi Ve Zeka Bölümü (Zb) Puanlarının Yorumlanmasına İlişkin Tartışma Konuları.....	125
Ölçme Hatası.....	126
Test Adaleti.....	126
Flynn Etkisi	127
Farklı Puanların Karşılaştırılabilirliği.....	127
Uygulama Etkisi	128
Uç Puanlar.....	128
Tanılamada ZB Puanlarının Kullanılması	129
Değerlendirmecinin Yeterliği	129
Test Seçimi	129
Özet	130

8. ÜNİTE

UYUMSAL DAVRANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Uyumsal Davranışların Doğası.....	133
Uyumsal Davranış Ölçekleri.....	134
AAIDD'nin Etkileri.....	134
Edgar Doll'un Etkileri.....	136
Diğer Etkiler.....	137
Türkiye'de Geliştirilmiş Ölçekler.....	138
Uyumsal Davranışlarda Anlamlı Sınırlılık.....	138
Uyumsal Davranışlar ile Zihin İşlevleri Arasındaki İlişki.....	139
Uyumsal Davranışların Değerlendirilmesi.....	140
Değerlendirmede Göz Önünde Bulundurulması Gereken Konular.....	141
Değerlendirmede Kullanılan Ölçeklere İlişkin Tartışma Konuları.....	144
Uyumsal Davranış Puanlarını Etkileyen Etmenlerin Belirlenmesi.....	145
Türkiye'de Zihin Yetersizliğini Tanılama Uygulamaları.....	146
Özet.....	148

9. ÜNİTE

TANILAMAYA DAYALI DEĞERLENDİRMEDE MESLEKİ SORUMLULUKLAR VE KLİNİK YARGININ ROLÜ

Mesleki Görev ve Sorumluluklar.....	152
En İyi Uygulamalar.....	152
Mesleki Standartlar.....	152
Mesleki Etikler.....	153
Klinik Yargının Rolü.....	153
Değerlendirmeyi Planlama.....	154
Yanlış Tanılamaları Önleme.....	154
Hile İddialarını Çözümleme.....	154
Geriye Dönük Tanılama.....	155
Özet.....	155

III. BÖLÜM

ZİHİN YETERSİZLİĞİNDE RİSK ETMENLERİ

10. ÜNİTE

NEDENLERİN ÇOK ETMENLİ YAPISI

Nedenlerin Çok Etmenli Yapısı	160
Nedenleri Bilmenin Önemi.....	162
Terminoloji.....	163
Özet	164

11. ÜNİTE

BİYOTIBBİ RİSK ETMENLERİ

Doğum Öncesi	166
Genetik ve Kromozom Bozuklukları.....	166
Çoklu ve Bilinmeyen Nedenler ile İlişkili Bozukluklar.....	184
Teratojenler ve Diğer Risk Etmenleri	185
Doğum Anı	189
Anoksi ve Asfeksi	189
Erken Doğum	189
Metabolik Bozukluklar	190
Nöbetler	191
Baş-Kafa Bozuklukları.....	191
Doğum Problemleri	191
Doğum Sonrası	192
Önleme	194
Doğum Öncesi.....	195
Doğum Sonrası.....	198
Etik Konular	199
Özet	201

12. ÜNİTE**SOSYAL, DAVRANIŞSAL VE EĞİTİMSSEL RİSK ETMENLERİ**

Sosyal Risk Etmenleri	204
Davranışsal Risk Etmenleri	205
Eğitimsel Risk Etmenleri	206
Önleme	207
Erken Müdahale Programları	208
Özet	211

IV. BÖLÜM**ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN ÖZELLİKLERİ VE EĞİTİMLERİ****13. ÜNİTE****HAFİF DÜZEYLERDE ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN ÖZELLİKLERİ VE EĞİTİMLERİ**

Güdüsel ve Sosyodavranışsal Özellikler	216
Güdüsel Özellikler	217
Öz-Düzenleme Becerileri	219
Sosyodavranışsal Özellikler	220
Öğrenme Özellikleri	221
Bilişsel Gelişim	223
Öğrenmede Yer Alan Süreçler	226
Gözleyerek Öğrenme	231
Konuşma ve Dil Özellikleri	231
Fiziksel Sağlık Özellikleri	232
Motor ve Duyusal Gelişim	233
Belirli Durumlar	233
Genel Sağlık Özellikleri	236
Eğitim Hizmetleri	237
En Az Kısıtlayıcı Eğitim Ortamları	237
Eğitim Programları	238
Türkiye’de Özel Eğitim Hizmetleri	239
Özet	241

14. ÜNİTE**AĞIR DÜZEYLERDE ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN
ÖZELLİKLERİ VE EĞİTİMLERİ**

Tanım ve Genel Bakış	244
Tanım	244
Demografik Özellikler	245
Fiziksel Özellikler	246
İşlevsel Özellikler	247
Davranışsal ve Duygusal Özellikler	251
Davranışsal Özellikler	251
Davranış Yönetimi	252
Olumlu Davranışsal Destek	253
Akıl Sağlığı	254
İletişim Özellikleri	255
Konuşma ve Dil Gelişimi	255
İletişim Öğretimi	256
Eğitim Hizmetleri	258
İşlevsel Eğitim Programları	259
Kaynaştırma Uygulamaları	260
Eğitimsel Ürünler	262
Özet	263
Kaynakça	265

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 2.1. Kavramsal, Sosyal ve Pratik Uyumsal Beceri Örnekleri.....	61
Çizelge 4.1. Zihin Yetersizliğinin Zeka Bölümü Puanlarına Göre Sınıflaması	81
Çizelge 10.1. Zihin Yetersizliğinde Risk Etmenleri	161
Çizelge 13.1. Zihin Yetersizliğinin Özellikleri ve Öğretime Etkileri.....	227

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Zeka Bölümü (ZB) Puanlarının Kuramsal Dağılımı.....	59
Şekil 3.1. İnsan İşlevlerinin Kavramsal Yapısı	71
Şekil 5.1. Zihin Yetersizliğinde Görülme Sıklığı ve Yaygınlığın Karşılaştırılması	99
Şekil 11.1. Hücrenin Yapısı.....	167
Şekil 11.2. DNA'nın Yapısı.....	168
Şekil 11.3. İnsan Kromozomlarının Karyotip Sınıflaması	170
Şekil 11.4. Amniyosentez.....	197
Şekil 13.1. Bilişsel Büyümenin Gelişimsel Modeli	224